

Recensies

L. G. Dalhuisen, P. A. M. Geurts en J. G. Toebes, ed., *Geschiedenis op school in theorie en praktijk* (2de druk, Groningen: Wolters-Noordhoff, 1977).

Al weer geruime tijd geleden vroeg de redactie mij om de eerste druk van *Geschiedenis op school* (van 1976) te bespreken; sindsdien verscheen de tweede, en het ligt voor de hand dat ik mijn bespreking hieraan zal wijden.

Tot voor kort waren de Nederlandse geschiedenisleraren voor theorie en receptuur aangevoerd op buitenlandse handboeken en monografieën en op een aantal publicaties van eigen bodem, die meestal in *Kleio* verschenen waren. De eerste hadden als groot nadeel, dat de auteurs ervan zich oriënteerden op de vakleerplannen en de schoolorganisatie in eigen land; de tweede vertoonden - uiteraard - geen onderlinge samenhang.

In 1975 vond een studieconferentie plaats ter bespreking van een aantal ontwerpen voor lesbrieven - een soort artikelen - ten dienste van de her- en bijscholing van eerste graadsleraren. Deze lesbrieven kregen toen hun definitieve vorm. Al spoedig kwam men op de gedachte om deze vakdidactische bijdragen op een geordende wijze te presenteren aan een wijder publiek dan alleen de eerste graads cursisten. Een redactie vormde zich, in 1976 verscheen *Geschiedenis op school in theorie en praktijk*. Spoedig, in 1977, volgde een tweede druk.

Gezien de toestand op het terrein van vakdidactische lectuur voor Nederlandse geschiedenisleraren mag men, dunkt me, met betrekking tot het onderhavige werk twee vragen stellen: 'Voldoet het aan de eis dat het refereert aan de Nederlandse schoolsituatie?' en 'Vertoont het boek voldoende samenhang'? Wat de eerste vraag betreft, kan het antwoord betrekkelijk kort zijn. Immers, de verschillende auteurs - vrijwel allen mensen uit het veld of goed geïnformeerd daarover - zijn duidelijk uitgegaan van de Nederlandse situatie; hun analyses berusten erop, hun vingerwijzingen zijn in overeenstemming met de geldende normen en voorwaarden. Toch valt er nog heel wat te wensen. Er is geen aandacht besteed aan de differentiatie die in ons schoolsysteem gegeven is, met andere woorden er is geen poging gedaan om systeem te brengen in de verschillen die er ongetwijfeld zijn tussen VWO, HAVO en MAVO, om het bij deze schooltypen maar even te laten. Vervolgens is de bijzondere situatie in het LBO - een vak aardrijkskunde/geschiedenis op de lessentabel, maar geen vakleerplan met een herkenbare historische component - niet in ogenschouw genomen. Tenslotte, het uiterst belangrijke probleem van de vakkenintegratie (een paar trefwoorden: 'wereldoriëntatie', 'mens- en maatschappijwetenschappen', 'middenschool') krijgt geen enkele aandacht. Kortom, het boek samengesteld uit materiaal ten behoeve van eerste graads leraren, is in belangrijke mate een VWO-boek gebleven. Dit maakt het minder bruikbaar voor de vele duizenden die in het tweede en derde graads gebied lesgeven, en voor de vele honderden die zich op een loopbaan daar voorbereiden.

Wat de tweede vraag betreft, er is ongetwijfeld formele samenhang. Na een algemene on-

RECENSIES

derwijskundige inleiding (van I. H. G. J. Giesbers) en een aanzet tot enige beschouwingen over de plaats van de vakdidactiek in het krachtenveld van geschiedwetenschap en samenleving (van W. J. van der Dussen) komen de doelstellingen aan de orde (L. G. Dalhuisen). Vervolgens worden problemen met betrekking tot de beginsituatie behandeld door J. G. Toebes. Na van dezelfde hand een bijdrage over leerstofkeuze en -ordering wordt uitvoerig ingegaan op de werkvormen (bijdragen van M. J. H. Post, J. C. M. Greep, L. G. Dalhuisen & P. D. M. Latour en P. H. F. Gieles). De specifieke problemen inherent aan het werken met bronnen worden door P. F. M. Fontaine behandeld. Het werken met audiovisuele middelen wordt belicht door A. A. M. de Jong, A. P. Dijkstra, J. Baalbergen, L. G. Dalhuisen en J. Rijken. A. Visser, P. A. M. Geurts en H. E. de Wolff begeleiden de lezer naar het museum, het archief en op excursie. Na een bijdrage van L. G. Dalhuisen over toetsproblematiek volgt het slot-artikel van M. Huizer over staatsinrichtingsonderwijs.

In grote lijnen vinden we dus hier de elementen van een vak-onderwijsleerplan, helaas allerminst van een vakonderwijs-leerplan-model. Van inhoudelijke samenhang is nauwelijks sprake, laat staan van zelfs maar een begin van systeemtheoretische aanpak. - Ook al onderschrijf ik Roorda's woorden (v), dat het verheugend is dat velen nu van de inhoud der lesbrieven kunnen profiteren, één voordeel hadden deze lesbrieven boven het boek waarin ze nu gebundeld zijn: hun losse vorm suggereerde geen onderlinge samenhang. - Ik vrees dat de verschijning van *Geschiedenis op school* voor een lange periode het verschijnen van een écht handboek voor de didactiek van de geschiedenis hoogst onwaarschijnlijk maakt. Mij dunkt dit een ernstig nadeel: de mensen van de praktijk zijn immers het meest gebaat bij een model-matige aanpak, die het voor hen duidelijk maakt, dat beslissingen die zij nemen met betrekking tot bijvoorbeeld de doelstellingen, tevens (deel-) beslissingen met betrekking tot bijvoorbeeld de werkvormen impliceren.

Het boek heeft als nadere titel '... in theorie en praktijk'. In hoeverre komen nu beide elementen evenwichtig aan de orde? Is er voldoende theorie om de praktijk te verhelderen, te schragen en te sturen? Vindt de vakman voldoende receptuur voor de praktijk? - Door de reader-structuur is op deze vragen geen eenduidig antwoord te geven. Laat ik mij er daarom toe bepalen aandacht te vragen voor enkele bijzonder geslaagde artikelen. Ik wijs dan allereerst op 'Het onderwijs-leerplan' van Giesbers, een voortreffelijke, heldere samenvatting van veel moeilijk te verteren literatuur betreffende de curriculum-theorie. Deze bijdrage is in zo verre praktijk-gericht, dat het de vakman een zeer goede inleiding biedt in deze theorie en in de betekenis hiervan voor de onderwijsleer-praktijk. Buitengewoon helder en stimulerend vond ik ook de twee artikelen van Toebes over 'De betekenis van de (leer)psychologie' en 'leerstofkeuze en -ordering'. De schrijver volgt een zeer aantrekkelijke methode: hij geeft eerst een overzicht van belangrijke problemen en gezaghebbende oplossingen daarvan, vervolgens vraagt hij aandacht voor zijn persoonlijke accenten en voorkeur. Zodoende geeft hij voldoende leiding aan het handelen van hen die zelf niet in de mogelijkheid zijn het desbetreffende probleemgebied te exploreren, anderen die zelf op onderzoek willen uitgaan, wijst hij de weg. Tenslotte wijs ik nog op de artikelen van een paar onge kroonde koningen (kan dat in het meervoud?): Gieles over 'Bijzondere onderwerpen' en Fontaine over 'Werken met bronnen'. Dit is typisch werk van mensen die enerzijds uitstekend met de praktijk vertrouwd zijn, anderzijds in de gelegenheid en bereid waren om zich te verdiepen in de theorie, ik zou bijna zeggen de *philosophy*, van het (geschiedenis) onderwijs.

Ach ware het mogelijk dat de zojuist genoemden nog eens de koppen bij elkaar staken ten einde *samen* het boek te schrijven dat deze *reader* te eniger tijd vervangen zal!

N. J. Maarsen

P. A. M. Geurts, F. A. M. Messing, ed., *Economische ontwikkeling en sociale emancipatie. 18 opstellen over economische en sociale geschiedenis in twee delen* (Den Haag: Martinus Nijhoff, 1977, deel I xi + 239 blz., deel II xi + 213 blz., ISBN 90 247 1998 4, f 25,- per deel).

Deze boeken bevatten een verzameling *evergreens* en aanverwante artikelen op het terrein van de Nederlandse sociaaleconomische geschiedenis. Iedere student in de geschiedenis dient de meeste hiervan toch wel te lezen. In het verleden werden ze ook wel gelezen maar de artikelen zijn enigszins in het vergeetboek geraakt, omdat het voorschrijven ervan hetzij een run op dat ene bibliotheekexemplaar van een tijdschrift met zich meebracht, hetzij een flagrante schending van auteursrechten en tijdschrift door het copieerapparaat opleverde.

Het werk valt dus beter te tentamineren dan te recenseren want het heeft mijns inziens nauwelijks zin om achttien deels overbekende artikelen voor de zoveelste maal aan een kritische beschouwing te onderwerpen. Beter lijkt het me de keuze van de bijdragen door de samenstellers Geurts en Messing te evalueren. Wat de sociale geschiedenis betreft, valt er nog niet zo veel te kiezen maar voor het economisch aspect hebben zij vooral gestreefd naar een chronologische opeenvolging waarbij een voorkeur voor artikelen met een synthetiserend karakter blijkt. Gezien de beoogde bestemming van het boek lijkt me dit een juiste keuze maar er zijn nadelen. Zo worden de middeleeuwen nu behandeld in het lange toch wel erg gedateerde artikel van Niermeyer over 'De wording van onze volkshuishouding'. Opvallend is trouwens, dat voor de zestiende en zeventiende eeuw een synthese ontbreekt, maar daar kunnen de redacteuren niets aan doen. Er valt al jarenlang een relatieve achteruitgang van de belangstelling voor dit tijdvak waar te nemen en dit zal wel één van de redenen zijn waarom deze periode via vrij specialistische artikelen gepresenteerd wordt. Het gaat hierbij om de bijdragen van Brulez over de vermeende tegenstelling Brugge - Antwerpen, van Van Dillen over de rol van het Amerikaanse zilver tijdens de opstand, van Stols over de Zuidelijke Nederlanden en de compagnieën en het weer wat algemener artikel van Klein 'Kapitaal en stagnatie tijdens het Hollandse vroegkapitalisme'.

Voor de achttiende eeuw is er wel weer een overzicht; uiteraard door Joh. de Vries en wel in de vorm van een samenvattend hoofdstuk uit diens dissertatie. Deze samenvatting is overgenomen uit het door P. W. Klein geredigeerde *Van stapelmarkt tot welvaartsstaat*, een in 1970 verschenen *reader* van veel bescheidener omvang dan de onderhavige. Genoemd werk bevat echter wel twee belangrijke samenvattingen voor de negentiende eeuw namelijk van J. A. de Jonge over de industrialisatie in Nederland en van J. H. van Stuijvenberg van onder meer het 'omstandigheden-psychische factoren' debat. Omdat het natuurlijk niet aanging de hele 'Stapelmarkt' over te nemen zijn ze hier 'vervangen' door een viertal artikelen van geringer reikwijdte. Drie hiervan lijken me volledig op hun plaats. De belangrijke analyse van De Jonge van regionale verschillen in economische ontwikkeling verdient ruime aandacht. Hetzelfde geldt voor de studie van Bos over de verschuiving van Nederland - ten gevolge van de industrialisatie in Duitsland - van de periferie naar het centrum van industrieel Europa en ook de bijdrage van Van den Eerenbeemt 'Bedrijfskapitaal en ondernemerschap in Nederland 1800-1850' is een zinvolle keuze. Alleen het artikel van Wieringa 'Economische heroriëntering in Nederland in de 19e eeuw' staat er wat verloren bij. Dit artikel is beroemd als bijdrage aan het eerste echte debat in de Nederlandse economische geschiedenis omtrent de vraag of omstandigheden dan wel psychische factoren het economisch achterblijven van Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw veroorzaakt hebben. De verdere context ontbreekt echter, waarschijnlijk omdat ook het artikel van Van Dillen over deze materie recentelijk is herdrukt. De samenstellers verwijzen